

Dorota Ekiert

Koncepcja jakości estetycznych Göрана Hermeréna

Sztuka i Filozofia 9, 173-186

1994

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KONCEPCJA JAKOŚCI ESTETYCZNYCH GÖRANA HERMERÉNA

Problematyka jakości estetycznych stanowi jedno z najważniejszych zagadnień estetyki, stąd zajmuje ona wiele miejsca w pracach naukowo-badawczych filozofów — estetyków. Ostatnio swoje rozprawy naukowe poświęcili problemom jakości estetycznych między innymi Michael H. Mitias, John Hoaglund, Monroe Beardsley, Peter Kivy, Frank Sibley, Maria Gołaszewska i Göran Hermerén, wybitny estetyk szwedzki¹. Chciałabym tu zaznaczyć, że Hermerén od dawna interesował się tą problematyką. Na szczególną uwagę zasługują jego dwie prace poświęcone wyłącznie wspomnianym zagadnieniom, a mianowicie *Aesthetic Qualities, Value and Emotive Meaning* i *The Nature of Aesthetic Qualities*². W ostatniej z wymienionych publikacji Hermerén przedstawił w syntetycznym ujęciu swoje wcześniejsze i obecne rozważania dotyczące jakości estetycznych, i dlatego na podstawie tej książki postaram się scharakteryzować poglądy Hermeréna dotyczące istoty jakości estetycznych, ujęte w formie odpowiedzi na następujące pytania: *Czy jakości estetyczne istnieją? Jeśli tak, to czy są obiektywne? Czym i jak różnią się od jakości nie-estetycznych? Co w ogóle znaczą wyrażenia „estetyczny” i „obiektywny” stosowane w tym kontekście?*

Odpowiedzi na te i pochodne kwestie autor zawarł w 22 tezach, w których przedstawił swoją charakterystykę ontologicznego, fenomenologicznego, semantycznego, conceptualnego i metodologicznego statusu jakości estetycznych. Wszystkie z nich prowadzą do stwierdzenia,

¹ Zob. Michael M. Mitias: *The Aesthetic Object: Critical Studies*. University Press of America, 1977. Por. też M. Mitias (ed.): *Aesthetic quality and aesthetic experience*. Amsterdam. Rodopi 1988. W tej międzynarodowej antologii ukazały się m.in. artykuły G. Hermeréna: *The Variety of Aesthetic Qualities* (s. 11–24); M. Gołaszewskiej: *Quality. Experience and Values* (s. 73–90) oraz A. Kuczyńskiej: *Qualities of Things as Aesthetic Qualities* (s. 155–164). J. Hoaglund: *Tezy o jakości estetycznej; wybrane problemy*, *Studia Estetyczne*. T. XV, Warszawa 1978; M. Beardsley: *What Is an Aesthetic Quality?* „*Theoria*” 1978, vol. XXXIX, s. 50–70; P. Kivy: *What Makes „Aesthetic” Terms Aesthetic?* „*Philosophy and Phenomenological Research*” 1975, vol. XXXVI, s. 197–211; F. Sibley: *Aesthetic Concepts*. „*Philosophical Review*” 1959, vol. LXVIII, s. 421–450; M. Gołaszewska: *O naturze wartości estetycznych*. Kraków 1986; M. Gołaszewska: *Świadomość piękna. Problematyka genezy, funkcji, struktury i wartości w estetyce*. Warszawa 1970.

² G. Hermerén: *Aesthetic Qualities, Value and Emotive Meaning*. „*Theoria*” 1973, vol. XXXIX, s. 92. oraz *The Nature of Aesthetic Qualities*. Lund University Press. Lund 1988.

że jakości estetyczne są (w pewnym sensie), jakościami obiektu, a ich klasę można wyodrębnić z całego zbioru wszystkich jakości przyjmując, że są one zjawiskowe (*phenomenal*), aksjologicznie nieobojętne (*value relevant*) i, w odróżnieniu od jakości pierwotnych i wtórnych, są jakościami trzeciego rzędu (*tertiary*).

Za jedno z najważniejszych zagadnień autor uznał określenie statusu ontologicznego jakości estetycznych, stąd charakterystykę jego poglądów rozpocznę właśnie od tego problemu. Hermerén uważa, że jakości estetyczne nie są obiektywne, jeśli termin „obiektywne” rozumiemy tak, jak w przypadku jakości pierwotnych (obektu), a zatem jakości istniejących całkowicie niezależnie od osoby postrzegającej³. Jakości estetyczne nie są więc, zdaniem autora, obiektywne, lecz w pewnym sensie subiektywne, ich byt bowiem uzależniony jest w jakimś stopniu od perceptora⁴. Jednocześnie autor podkreśla, iż subiektywizm jakości estetycznych nie polega na tym, że owe jakości wytwarzane są przez perceptora, że są całkowicie uzależnione od jego indywidualnych przeżyć i doświadczeń. Zdaniem Hermeréna więc, jakości estetyczne nie są ani całkowicie obiektywne, ani całkowicie subiektywne. Uważa on, że z ontologicznego punktu widzenia są one *intersubiektywne*, co znaczy, że istnieje zgodność opinii, przynajmniej w ramach jednej kultury, co do uznania, czy obiekt estetyczny posiada daną jakość, a co za tym idzie wartość, czy też nie⁵. Postrzeganie jakości dokonuje się w przeżyciu estetycznym, które — owszem — ma swoją życiową wartość dla odbiorcy, ale wartości danego obiektu nie da się sprowadzić do wartości przeżyć i nie można tych pojęć utożsamiać⁶. Warto tu zauważyć, że rozbieżność sądów estetycznych, stanowiąca główny argument przeciwko uznaniu intersubiektywności jakości estetycznych, może być spowodowana brakiem wystarczającego przygotowania odbiorcy do percepcji estetycznej, niedostatecznością wykształcenia, bądź wpływem alkoholu czy narkotyków. Wspomniana rozbieżność nie stanowi zatem zadowalającego uzasadnienia przeciwko intersubiektyw-

³ Tamże, s. 46. Teza 1.

⁴ Tamże, s. 43. Warto tu zauważyć, że jest to opinia zgodna z założeniami Romana Ingardena o sposobie istnienia jakości estetycznych. Zob. A. Szczepańska: *Estetyka Romana Ingardena*. PWN 1989, rozdz. 6.

⁵ G. Hermerén: *The Nature...*, s. 80. Teza 8.

⁶ Jest to opinia zbieżna z założeniami R. Ingardena dotyczącymi subiektywności i obiektywności jakości i wartości estetycznych. Zob. B. Dziemidok: *Sztuka, Wartości, Emocje*. Wydawnictwo Fundacji dla Instytutu Kultury. Warszawa 1992, rozdz. 8. Zob. też A. Szczepańska: *Estetyka...*, rozdz. 6.

ności jakości estetycznych, a więc przeciwko twierdzeniu, że ich status ontologiczny zbliżony jest do jakości wtórnych.

W czasie analizowania kolejnych zagadnień ontologicznych Hermerén zwrócił uwagę na to, że jakości estetyczne uzależnione są od innych jakości (wtórnych i pierwotnych)⁷. Właśnie ze względu na te zależności jakości estetyczne zostały przez autora określone jako jakości trzeciego rzędu (*tertiary*). Według Hermeréna, wspomniana zależność jest cechą różniącą jakości estetyczne od jakości wtórnych, które w swym istnieniu nie są zależne od jakości pierwotnych (np. barwa nie zależy od kształtu)⁸. Jakości estetyczne mogą zaistnieć natomiast dzięki jakościom wtórnym, czy pierwotnym. Mogą być także związane z innymi jakościami estetycznymi, jeśli pojawiają się tylko wówczas, gdy współlistnieją z nimi inne jakości estetyczne. Podobieństwo jakości estetycznych do pierwotnych i wtórnych polega z kolei na tym, że są postrzegane lub postrzegalne (*perceived or perceivable*)⁹. Istotne jest, że w przeciwieństwie do jakości pierwotnych, jakości estetyczne nie mogą istnieć całkowicie niezależnie od odbiorcy (osoby postrzegającej). Zdolność ich postrzegania polega zaś na tym, że są dostępne naszym zmysłom bez pomocy przyrządów technicznych (mikroskopów, teleskopów itp.). Jednakże percepcja jakości estetycznych jest w pewnym stopniu uzależniona od nastawienia psychicznego odbiorcy, jego oczekiwań, przyjętych norm i wartości. Nie można znaleźć przykładu, jak dodaje autor, „czystej percepcji” (*pure perception*), pozbawionej wyżej wymienionych wpływów¹⁰. Dotyczy to także krytyki, gdyż opinie krytyków o wartości estetycznej dzieła sztuki lub obiektu przyrody są w pewnym stopniu nacechowane ich subiektywnymi odczuciami i dlatego nie można nadawać im normatywnego charakteru. Twierdzenie autora o niemożliwości istnienia „czystej” percepcji wydaje mi się słuszne, zważywszy, że analiza estetyczna nie odbywa się w kulturowej czy historycznej próżni. W takim razie kolejnym, ważnym problemem staje się określenie sposobu postrzegania jakości estetycznych. Hermerén uważa, że jakości estetyczne, z niewieloma wyjątkami omówio-

⁷ G. Hermerén: *The Nature...*, s. 70. Teza 6. Autor przyjmuje pewien strukturalny układ jakości w dziele, zbliżony do zaproponowanego przez R. Ingardena układu organizacji schematów jakościowych dzieła sztuki. Zob. A. Szczepańska: *Estetyka...*, s. 207–216.

⁸ G. Hermerén zaznaczył przy tym, że R. Ingardenem, że tego rodzaju zależność, „względność”, poza dziedziną wartości (jakości) w ogóle nie występuje, choć nie dotyczy ich wszystkich. Zob. A. Szczepańska: *Estetyka...*, rozdz. 6, s. 199.

⁹ G. Hermerén: *The Nature...*, s. 68., Teza 4.

¹⁰ Tamże, s. 69.

nymi w dalszej części pracy, są jakościami „wewnętrznymi” względem obiektu (*internal to the object*), to znaczy że są one doświadczane raczej jako jakości obiektu, niż reakcje odbiorcy¹¹. Z fenomenologicznego punktu widzenia odbierane są tak, jakby znajdowały się „poza” percypującym podmiotem, a „wewnątrz” postrzeganego obiektu. Jak już wspomniałam, pogląd ten nie obejmuje wszystkich jakości estetycznych, co jednak nie świadczy o jego niesłuszności. Hermerén zauważył, że bardzo długo wychodzono z założenia, iż jakości estetyczne stanowią homogeniczną klasę. Jego zdaniem, stanowi to najpoważniejszą przeszkodę w filozoficznym badaniu natury tych jakości¹².

Hermerén wielokrotnie podkreślał, że istnieje wiele różnych rodzajów jakości estetycznych, które można sklasyfikować według kilku aspektów (*dimensions*), i zaproponował następujące kryteria ich podziału:

a) *Jakości stosowane dosłownie i metaforycznie*. Kryterium to związane jest z zagadnieniem, w jakim stopniu terminy desygnujące jakości estetyczne stosowane są metaforycznie bądź dosłownie.

b) *Jakości rozumiane jako „wewnętrzne” i „zewnętrzne”*. Cechą różniącą te jakości jest sposób ich doświadczania. Zależnie od tego, czy uważamy je za jakości przeżywanego obiektu, czy też przeżywającego podmiotu, określamy je jako wewnętrzne lub zewnętrzne (względem obiektu).

c) *Jakości stosowane jako opisowe i wartościujące*. Zestawienie to wiąże się z jednym z najtrudniejszych problemów, a mianowicie z określeniem, w jakim stopniu terminy definiujące jakości estetyczne nacechowane są wartościowaniem, kiedy zastosowanie danego terminu opiera się na założeniach normatywnych.

d) *Jakości uzależnione od indywidualnych podmiotów percepcji (indywidualne i uniwersalne)*. Kryterium to dotyczy problemu, w jakiej mierze percepcja jakości estetycznych zmienia się u indywidualnych odbiorców w różnych epokach i kulturach, a kiedy możemy uznać daną jakość za uniwersalną.

e) *Jakości uzależnione od kultury i niezależne od niej*. Zagadnienie to wiąże się ściśle z kwestią indywidualności i uniwersalności jakości estetycznych. Jeśli daną jakość uznamy za uniwersalną, uznamy ją także za niezależną od kultury. Chciałabym tu dodać, że przy omawianiu tego problemu Hermerén zwrócił uwagę, aby pojęć „uniwersalny” i „indy-

¹¹ Tamże, s. 107. Teza 9.

¹² Tamże, s. 268. Teza 13.

widualny” nie rozumieć skrajnie. Jego zdaniem, dążenie do określenia danej jakości jako całkowicie uniwersalnej lub indywidualnej jest błędne i komplikuje, a niekiedy nawet uniemożliwia badanie jakości estetycznych w tym aspekcie. Z tego względu Hermerén zaproponował, aby w czasie analizowania tej własności jakości estetycznych przyjąć pewne uproszczenie, a mianowicie uznać, że dana jakość może być mniej lub bardziej uzależniona od kultury, mniej lub bardziej uniwersalna. Możemy wówczas zgodzić się z opinią autora, że im mniejsze jest uzależnienie jakości od kultury, tym bliższa jest ona uniwersalności¹³.

f) *Jakości proste i złożone*. Zdaniem Hermeréna istnieją jakości estetyczne, które można określić jako proste (*local*), na przykład „czerwona linia”, i są też takie, które możemy nazwać strukturalnymi (*structural*), złożone z lokalnych, i wreszcie dwa rodzaje jakości „wyłaniających się” (*emergence qualities*), jedno należące do lokalnych („ciepło czerwonej linii”), i drugie należące do strukturalnych („harmonia”)¹⁴.

Tak duża liczba kryteriów klasyfikacji i różnicowania jakości estetycznych przemawia, jak sądzę, za trafnością sądu Görana Hermeréna, że jakości tych nie można umieścić w jednej, homogenicznej klasie, a to ze względu na niemożność zastosowania tych samych metod badawczych. W oparciu o przedstawione zestawienie cech różniących jakości estetyczne, Hermerén wyróżnia sześć podstawowych rodzajów tych jakości. Są to:

1. Jakości emocjonalne (*emotional qualities*), np. smutny, sentymentalny, wesoły.

2. Jakości behawioralne (*behaviour qualities*), np. spontaniczny, niecierpliwy, nerwowy.

3. Jakości postaciowe (*gestalt qualities*), np. harmonijny, chaotyczny, jednolity.

4. Jakości zależne od gustu odbiorcy (*taste qualities*), np. piękny, brzydki, elegancki.

5. Jakości afektywne (*affective qualities*), np. szokujący, przygnębiający, zadziwiający¹⁵.

6. Jakości naturalne (*natural qualities*), np. ciepły, jasny, gładki¹⁶.

¹³ Tamże, s. 107–109.

¹⁴ Tamże, s. 108–109.

¹⁵ Tamże, s. 106.

¹⁶ Tamże, s. 138.

1. Jakości emocjonalne Hermerén określił w taki sam sposób, jak estetyk amerykański Alan Tormey, a mianowicie jako własności dzieł sztuki (lub obiektów przyrody), które oznaczają także intencjonalne stany osób¹⁷. Stosując wyrażenia „wesoły” lub „smutny”, zapożyczamy je z naszego potocznego języka, określającego cechy ludzi smutnych albo wesołych. Kojarzimy wówczas własności danego obiektu z cechami takich osób. Nie oznacza to jednak, że doznawana jakość estetyczna „smutek” ma taką samą istotę i treść, jak odpowiadająca jej cecha ludzi. Według autora bowiem, smutek dzieła sztuki i smutek człowieka przeżywamy podobnie, ale nie tak samo. Jakości emocjonalne autor zaliczył do metaforycznych, opisowych i wewnętrznych.

2. Jakości behawioralne są to takie jakości dzieł sztuki lub obiektów przyrody, które oznaczają również cechy zachowania się ludzi (np. spięty, wesoły). Musimy podkreślić, że chodzi tu właśnie o właściwości zachowania się ludzi, a nie cechy ich nastroju (stąd odróżnienie od jakości emocjonalnych). Wymienione przykładowe terminy stosujemy metaforycznie, tym niemniej jednak zauważamy pewną analogię między „nerwową” linią i nerwowymi ludźmi. Nie ma tu, zdaniem Hermeréna, tak dużej rozbieżności między treścią samego pojęcia oznaczającego dzieło sztuki i cechą charakteru człowieka, jak w przypadku jakości emocjonalnych. Jakości behawioralne są zdaniem autora metaforyczne i opisowe.

3. Jakości postaciowe są to jakości, które dzieło sztuki lub obiekt przyrody posiada w wyniku relacji między swoimi częściami (np. równomierny, kompletny). Ich istnienie jest uzależnione od jednoczesnego występowania innych jakości estetycznych w obiekcie estetycznym, stąd może on posiadać jakość postaciową tylko wówczas, gdy złożone jest z kilku powiązanych ze sobą elementów. Autor zwrócił uwagę na fakt, że jakości te są w najmniejszym stopniu uzależnione od kultury (w porównaniu z innymi jakości estetycznymi), są więc najbardziej uniwersalne. Warto także zwrócić uwagę na ciekawe spostrzeżenie Hermeréna, że poszczególne elementy wchodzące w skład dzieła można zmieniać bez wpływu na jakość postaciową, na przykład zagranie utworu muzycznego w innej tonacji nie zmieni go, nadal będziemy słuchać tego samego utworu. Jakości tego rodzaju autor uznał za niezależne od kultury, stosowane dosłownie i często rozumiane jako wewnętrzne względem obiektu.

¹⁷ Tamże, s. 123.

4. Jakości uzależnione od gustu odbiorcy. Istnienie tych jakości i ich odbiór zależy od kanonów gustu, upodobań odbiorcy. Zastosowanie takich terminów jak „miły”, „okropny”, „brzydki”, „ładny” uwarunkowane jest pewnymi doktrynami estetycznymi, przyjętymi w ramach danej kultury, ale również ulegających zmianie. Zdaniem autora, odbiór tych jakości zmienia się znacznie częściej u indywidualnych osób, niż w przypadku innych jakości estetycznych. Jakości z tej grupy autor zaliczył do wartościujących i uzależnionych od kultury.

5. Jakości afektywne są związane z oddziaływaniem obiektu estetycznego na odbiorcę, ujawniające się w jego reakcjach na dzieło sztuki lub obiekt przyrody. Jeśli mówimy, że obraz jest „szokujący”, oznacza to, że my, odbiorcy, zostaliśmy zaszokowani tym dziełem. Jeśli utwór muzyczny określamy jako „radosny”, mamy na myśli to, że utwór ten wprowadził nas w radosny nastrój. Omawiane jakości są zewnętrzne wobec obiektu, są jakościami naszych reakcji odbioru danego dzieła, a zatem nie można, jak wyjaśnia Hermerén, utożsamiać ich z jakościami emocjonalnymi, chociaż stosujemy te same terminy. Jakości emocjonalne są wewnętrzne wobec obiektu, przeżywamy je jako jakości obiektu. Jeśli mówimy, że utwór muzyczny jest „smutny” (gdzie „smutny” jest jakością emocjonalną), nie musi to oznaczać, że wprowadza on nas w smutny nastrój¹⁸. Zdaniem autora, jakości afektywne są w największym stopniu indywidualne i najmniej uniwersalne spośród wszystkich jakości estetycznych. Jest to, jak sądzę, słuszna opinia, gdyż kwestia reakcji, jakie wywołuje w nas dzieło, jest chyba najbardziej indywidualna. To, co jest wzruszające lub szokujące dla nas, wcale nie musi być takie dla innego odbiorcy, nawet jeśli wychowaliśmy się w tym samym kręgu kulturowym, w tym samym środowisku i mamy podobne gusta. Ponadto, jakości afektywne są według autora rozumiane jako zewnętrzne wobec obiektu.

6. Jakości naturalne to takie, których terminy określają również cechy przyrody (np. „mroczny”, „chłodny”, „szorstki”). Zdaniem autora są one w takim samym stopniu uzależnione od kultury i podobnie uniwersalne jak jakości emocjonalne lub behawioralne. Analizując istotę tych jakości musimy skoncentrować naszą uwagę na doświadczeniu, przeżywaniu natury przez odbiorcę żyjącego w danym środowisku kulturowym. Szczególny nacisk położył na to amerykański estetyk M. C. Beardsley pisząc, że znaczenie wyrażenia „otwarta przestrzeń” jest zupełnie inne dla Europejczyka i Eskimosa. Dla nas, żyjących w zurba-

¹⁸ Tamże, s. 124.

nizowanym świecie, obrazy Barnetta Newman'a mogą wydawać się bardzo otwarte, przestrzenne, wręcz puste. Dla Eskimosa natomiast, człowieka przyzwyczajonego do rozległych, białych przestrzeni, ten sam obraz w ogóle nie musi kojarzyć się z otwartością lub pustką¹⁹.

Kończąc charakterystykę wyodrębnionych przez siebie jakości estetycznych, Hermerén zaznaczył, że taka typologia nie jest z pewnością wystarczająca. Bardzo istotne jest jednak zwrócenie uwagi na różnice między samymi jakościami estetycznymi. Rodzaj danej jakości jest ważny, a nawet decydujący przy doborze argumentów przemawiających za uznaniem wartości estetycznej dzieła sztuki lub obiektu przyrody. Komplikację stanowi jednak wieloznaczność terminów desygnujących jakości estetyczne. Takie słowa jako *romantyczny* czy *dynamiczny*, mogą oznaczać kilka różnych jakości. Z tego względu, Hermerén kładzie szczególny nacisk na to, aby odróżniać kwestie semantyczne i ontologiczne w celu uniknięcia swoistego wymieszania metod badawczych²⁰. Wieloznaczność, a nawet czasami niejasność terminów estetycznych nie jest, moim zdaniem, argumentem przeciwko zaproponowanej typologii jakości estetycznych. Wręcz przeciwnie, dopiero gdy dokonamy takiego podziału (odróżnienia), możemy wyjaśnić dlaczego, jeśli w ogóle, dany termin jest niejasny czy wieloznaczny.

Göran Hermerén poświęcił wiele uwagi zagadnieniom terminów estetycznych, podobnie jak Frank Sibley, czy M. C. Beardsley, gdyż poznanie zasad ich stosowania przez odbiorcę jest niezbędne dla badania samych jakości²¹. Jedną z najważniejszych kwestii, wymagających głębokiej analizy semantycznej, jest wyjaśnienie, czy terminy desygnujące jakości estetyczne mają charakter opisowy, czy też raczej normatywny. Poza tym koniecznością staje się określenie, co decyduje o użyciu takich, a nie innych terminów przy opisywaniu obiektu estetycznego. Hermerén zajął się szczegółowo tymi zagadnieniami i jego wyjściowe założenie głosi, że terminy estetyczne lub nie-estetyczne, służące do opisu jakości estetycznej, są uzależnione od warunków odbioru obiektu estetycznego (*condition-governed*). Oznacza to, że istnieją takie okoliczności, przynajmniej w ramach jednej kultury, które wykluczają bądź potwierdzają prawdziwość twier-

¹⁹ Tamże, s. 140.

²⁰ Tamże, s. 141.

²¹ Zob. M. C. Beardsley: *The Descriptivist Account of Aesthetic Attributions*. „Revue Internationale de Philosophie”, 28, 109:3, s. 336–352. Zob. F. Sibley: *Aesthetic Concepts*. „Philosophical Review” 68, 1959, s. 421–450.

dzeń, że obiekt estetyczny posiada daną jakość estetyczną²². Samo pojęcie „okoliczności” obejmuje nie tyle fizyczne właściwości odbioru estetycznego (światło, odległość itp.), co uwarunkowania kulturowe tego odbioru, związane między innymi z doświadczeniem odbiorcy, jego wykształceniem i przygotowaniem do przeżycia estetycznego, które prowadzą do powstania sądów estetycznych. Następną właściwością terminów estetycznych, na którą autor zwrócił szczególną uwagę, jest to, że są one nacechowane wartościowaniem (*value-loaded*), to znaczy, że ich stosowanie związane jest z określaniem wartości dzieła sztuki lub obiektu przyrody. Moim zdaniem, jest to słuszna opinia, zważywszy, że trzecią, podstawową własnością jakości estetycznych, podaną przez autora, jest ich aksjologiczna nieobojętność (są one *value-relevant*). Stąd też Hermerén przedstawił pogląd, że wiele terminów desygnujących jakości estetyczne ma charakter wartościujący²³. Ich użycie może być bowiem wywołane emocjami odbiorcy, a więc znaczenie takich określeń może mieć dodatnie bądź ujemne zabarwienie. Może to prowadzić do wniosku, że terminy estetyczne należy jednoznacznie uznać za wartościujące, a nawet normatywne. Jednak Hermerén przeciwny jest takiej konkluzji uważając, że są one również opisowe. Uważa on, że cechą terminów estetycznych jest to, że są one tylko w pewnym stopniu normatywne, tylko w pewnym stopniu opisowe. Jego zdaniem pełne zdefiniowanie różnicy między wartościującym i opisowym znaczeniem słów jest niemożliwe²⁴. Poza tym, nie można ustalić, czy dany termin jest opisowy czy wartościujący. W czasie analizowania opisu obiektu estetycznego musimy mieć po prostu pewność, że osoby charakteryzujące dzieła sztuki, stosujące sformułowania wyraźnie zabarwione emocjonalnie, rozumieją w pełni sens takich słów i stosują je zgodnie z zasadami danego języka²⁵. Jest to niezmiernie ważne, gdyż analizując sądy estetyczne, napotykamy na inny skomplikowany problem, to jest ich normatywność. Koniecznością stanie się wówczas rozstrzygnięcie, jak dalece opinie o obiektach estetycznych, przynajmniej czasami, pojmować jako propozycje najlepszego lub najkorzystniejszego sposobu przeżycia tego obiektu, niekoniecznie natomiast jako swoisty nakaz takiego, a nie innego odbioru²⁶. Nie znaczy to oczywiście, że

²² G. Hermerén: *The Nature...*, s. 51–52.

²³ Tamże, s. 147. Teza 14.

²⁴ Tamże, s. 147.

²⁵ Tamże, s. 146.

²⁶ Tamże, s. 147. Teza 15.

sądy takie w ogóle nie są, czy też wręcz nie mogą być normatywne. Obiekty estetyczne posiadają wiele cech. Gdy chcemy je opisać, zinterpretować, zwracamy uwagę tylko na te cechy, które w naszym mniemaniu są najbardziej godne uwagi, a to, co jest dla nas najbardziej interesujące, zależy właśnie od naszego systemu wartościowania. Stąd opinie innych ludzi, w tym krytyków, estetyków czy osób lepiej przygotowanych do odbioru dzieła sztuki, mogą okazać się pomocnymi wskazówkami, wzbogacającymi przeżycie estetyczne lub nawet umożliwiającymi dostrzeżenie wartości estetycznej danego obiektu. Hermerén zwrócił uwagę na to, że z fenomenologicznego punktu widzenia jakości estetyczne są częścią naszej rzeczywistości. Jednakże z tego względu, że jest ona bardzo bogata i złożona, naszą uwagę kierujemy na wiele jej elementów, z różną dozą koncentracji. Zrozumiałe jest więc, że nikt z nas nie ma możliwości idealnego odbioru obiektu estetycznego i właśnie z tego względu przyjęcie takiej koncepcji normatywności, jaką zaproponował autor, uważam za uzasadnione²⁷.

Zagadnienia związane z pojęciem opinii o dziele sztuki czy obiekcie przyrody, o ich jakościach estetycznych, znalazło również wiele miejsca w konceptualnych rozważaniach Hermeréna. Skoncentrował się on przede wszystkim na problemie wiarygodności sądów estetycznych, na uwarunkowaniach percepcji i interpretacji. Jego wyjściowe twierdzenie głosi, że jakości estetyczne istnieją przynajmniej w taki sposób, że sądy o ich posiadaniu przez obiekty estetyczne są: a) sensowne (*meaningful*) i b) wartościowane pod względem zgodności z prawdą (*true-value*), to znaczy mogą być uznane za poprawne lub błędne według ogólnie przyjętych metod²⁸. Można zatem wnioskować, że dzieła sztuki, oprócz właściwości fizycznych, posiadają również takie cechy, jak bycie harmonijnym, melancholijnym, wzruszającym itp., a więc mają także jakości estetyczne. Jakości te są zatem częścią naszej rzeczywistości. W czasie analizowania dzieła sztuki lub obiektu estetycznego w ogóle, napotykamy jednak na trudności w kreśleniu granicy między percepcją a interpretacją, a niekiedy nawet przyjmujemy, że określenie tej granicy jest w ogóle niemożliwe (relatywizm perceptualny). Zdaniem Hermeréna natomiast, percepcję i interpretację można odróżnić konceptualnie, chociaż rzeczywistość może się to okazać skomplikowane. Autor zaznaczył

²⁷ Takie ujęcie normatywności, jakie przedstawił Hermerén zbliżone jest do Ingardenowskiej koncepcji sądów i ocen estetycznych. Patrz szerzej A. Szczepańska: *Estetyka...*, rozdz. 5, s. 180–194.

²⁸ G. Hermerén: *The Nature...*, s. 161. Teza 18.

nawet, że wszystkie jego tezy o jakościach estetycznych podtrzymują to twierdzenie²⁹. Dla niego percepcja oznacza proces obserwowania obiektu estetycznego i dostrzegania jego jakości estetycznych, co dopiero umożliwi interpretację. Hermerén stwierdził, że dokładniejsze określenie różnicy między percepcją a interpretacją nie jest na razie konieczne, gdyż nie zakłóca zrozumienia jego tez. Stąd autor ograniczył się tylko do przedstawienia ogólnych poglądów na ten temat.

O wiele większe znaczenie miał dla niego problem uwarunkowania percepcji i interpretacji. W jego mniemaniu, zarówno percepcja, jak i interpretacja uzależnione są, między innymi, od wiedzy odbiorcy, jego oczekiwań i nabytych doświadczeń, przede wszystkim zaś od właściwej mu kultury, przyjętego systemu norm i wartości. Jak już powiedziałam, Hermerén uważa, że nie istnieje „czysta” percepcja, pozbawiona wpływów środowiska życia człowieka, co odnosi także do interpretacji. Dlatego też uznaje on za słusznie umiarkowane teorie relatywistyczne (*sound relativistic theories*), charakteryzujące rolę różnych norm i wartości, kształcenia kulturowego i tradycji. Hermerén zwrócił także uwagę, że jego poglądy zgodne są z umiarkowanymi doktrynami relatywistycznymi (*sound relativistic doctrines*), które uzależniają twierdzenia o jakościach estetycznych od praktyk przyjętych w danej kulturze i metod badawczych zaakceptowanych przez krytyków i historyków sztuki³⁰.

Według Hermeréna, sądy o istnieniu jakości estetycznych w obiekcie estetycznym nie mogą być jednoznacznie ocenione jako prawdziwe lub fałszywe. Zaproponował więc swoje własne rozwiązanie, (o którym pisałam już wcześniej), sprowadzające się do tego, że opinie o tym, czy obiekt estetyczny posiada daną jakość czy też nie, można uznać za prawdziwe lub fałszywe w słabszym sensie, a mianowicie jako poprawne lub błędne w oparciu o ogólnie przyjęte metody naukowe, a zatem praktykę badawczą dzieloną przez krytyków i historyków sztuki. Owa praktyka nie musi polegać na stosowaniu uniwersalnych, ahistorycznych i niezmiennych kryteriów, gdyż – jak zauważa autor — kryteria te można ciągle uzupełniać, korygować, czy nawet uznać za błędne i zmienić³¹. Z tego właśnie względu Hermerén dopuszcza umiarkowane rozwiązania relatywistyczne w badaniach zagadnień estetycznych.

²⁹ Tamże, s. 177. Teza 20.

³⁰ Tamże, s. 253. Teza 22.

³¹ Tamże, s. 254.

Przedstawione przeze mnie poglądy Görana Hermeréna o jakościach estetycznych pochodzą z jego książki *The Nature of Aesthetic Qualities*. Praca ta jest bardzo obszerna. Porusza zagadnienia, których nie przedstawiłam w tym artykule, gdyż, moim zdaniem, wymagają one oddzielnego, obszerniejszego opracowania. Mam na myśli między innymi takie problemy, jak dokładna analiza argumentów za i przeciw istnieniu oraz ewentualnej obiektywności jakości estetycznych, jak również ogólnie przyjętych metod badawczych różnych obiektów estetycznych. Swoją uwagę skoncentrowałam natomiast na prezentacji poglądów Hermeréna, dotyczących statusu ontologicznego i fenomenologicznego jakości estetycznych, ich typologii i charakterystyki.

Sądzę, że na szczególnie podkreślenie zasługuje fakt, że autor nie traktuje jakości estetycznych jako jakości tworzących homogeniczną klasę. Położył on bardzo duży nacisk na ich różnorodność i wynikającą z niej potrzebę określenia odrębnych klas tych jakości, które podlegają innym metodom badawczym. Właśnie wyodrębnienie i dokładne scharakteryzowanie rodzajów jakości estetycznych stanowi, moim zdaniem, jedno z najważniejszych osiągnięć badań estetycznych Hermeréna. Autor nie zdecydował się na ogólne opracowanie różnic między jakościami estetycznymi i nie-estetycznymi. Zaproponował natomiast, aby klasę jakości estetycznych wyodrębnić z pozostałych jakości przyjmując, że są one zjawiskowe (*phenomenal*), trzeciego rzędu (*tertiary*) i aksjologicznie nieobojętne (*value-relevant*). Ich aksjologiczna nieobojętność wywołuje inny, istotny problem, a mianowicie normatywność sądów estetycznych. Rozwiązanie tego zagadnienia, zaproponowane przez autora, polega na tym, aby normatywność opinii o wartościach estetycznych obiektu rozumieć jako wskazanie najlepszego sposobu percepcji tego obiektu, nie zaś jako swoisty nakaz takiego, a nie innego odbioru.

Zdaniem autora, sądy o jakościach estetycznych można poddawać profesjonalnej analizie, należy je bowiem traktować jako pełnoprawny przedmiot pracy badawczej. Niezbędne jest wówczas, co Hermerén wielokrotnie podkreślał, odróżnienie kwestii semantycznych, ontologicznych, fenomenologicznych i konceptualnych, aby uniknąć swoistego wymieszania metod badawczych, prowadzącego do błędnych wniosków. Jakości estetyczne zostały przez Hermeréna uznane za jeden ze składników naszego realnego świata, w przeciwieństwie do opinii głoszonych przez Nelsona Goodman'a i W. Quine'a, którzy w ogóle odrzucali istnienie jakichkolwiek własności czy jakości, zatem także estetycznych, jak zauważa Hermerén.

Chciałabym także zaznaczyć, że praca Görana Hermeréna *The Nature of Aesthetic Qualities* jest doskonałym źródłem wiedzy o stanie badań jakości estetycznych. Autor skonfrontował w niej swoje opinie z poglądami innych znanych estetyków, między innymi M. C. Beardsley' a, F. Sibley' a, E. Panofsky' ego i P. Kivy' ego, i z tego względu jest ona szczególnie godna polecenia.

